

AMİSOS / AMISOS

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5 (Aralık/December 2018), ss./pp. 359-370

ISSN: 2587-2222 / e-ISSN: 2587-2230

Makale / Article

Geliş Tarihi/Received: 23. 10. 2018
Kabul Tarihi/Accepted: 06. 11. 2018

DAĞLIK KİLİKYA KIYILARINDA BİR ERKEN BİZANS KİLİSESİ: PULLU KİLİSESİ KAZI ÇALIŞMALARI VE İLK BULGULAR

AN EARLY BYZANTINE CHURCH ON THE COAST OF ROUGH CILICIA: THE EXCAVATION OF PULLU CHURCH AND FIRST EVIDENCES

Kenan BEŞALTI-Suat ŞAHİN¹

Özet

Mersin ili, Bozyazı ilçesi, Dikilitaş mevkiinde bulunan Pullu II Arkeolojik Sit Alanı'nda Anamur Müze Müdürlüğü başkanlığında arkeolojik kazılar gerçekleştirilmiştir. Dağlık Kilikya kıyılarında, Anemurium antik kentinin territoryumunda gerçekleştirilen kazılarda önemli bulgulara rastlanmıştır. Kazılar sonucunda moloz taş ve kireç harç kullanılarak inşa edilmiş doğu batı uzantılı bir yapıya ait kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Altın ve bronz sikkeler, seramik kandiller, bazı taş eserlerin yanı sıra, çoğunlukla geometrik desenli mozaik panolarla döşenmiş zeminler, bir *apsis* ve içerisinde *altar* kalıntısı tespit edilmiştir. Mevcut kalıntılar bu yapının Erken Bizans Döneminin bir bazilika örneği olduğunu göstermektedir. Bu dönemde, Dağlık Kilikya bölgesinde Hıristiyanlık güçlü bir varlık göstermiş ve kilise yapılarında bazı yerel üslup uygulamalarına gidilmiştir. Ortaya çıkarılan kalıntılar, kilisede hem *endonartheks* hem de *exonartheks* bölümlerinin varlığını ortaya koymuştur. Kilisenin *altarı* ise beklendiği üzere *Bema* bölümünde değil *apsisin* içerisinde bir konuma yerleştirilmiştir. Yapılan kazılarda kalıntıları ortaya çıkarılan Pullu Kilisesi, Dağlık Kilikya'da inşa edilen Erken Bizans Dönemi kiliseleri arasında özel bir uygulamayı işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilikya, Anamur, Bizans, kilise, kazı.

¹ Doktorant Sanat Tarihçisi, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü. Arkeolog, Anamur Müze Müdürü.

Abstract

Archaeological excavations were carried out by the head of the Anamur Museum Directorate in the Pullu II archaeological site located near Dikilitaş, Bozyazı, Mersin. During the excavations, some important finds were found in territory of Anemurium on the coast of Rough Cilicia. As a result of the excavations, some remains belonging to a structure positioned east to west and built by using rubble stone and lime mortar were found. Besides some stone pieces, gold and bronze coins, ceramic candles, floors paved with mosaic board which were mostly geometric patterned, an *apsis* and an *altar* in it were found. These remains have showed that this structure was a basilica sample of Early Byzantine Term. In this term, Christianity represented in a powerful way in Rough Cilicia area and some local technics were implemented in church buildings. The Pullu Church of which remains were found in excavations has pointed that a special structure among the churches which were built in Rough Cilicia area during Early Byzantine Term.

Keywords: Cilicia, Anemurium, Byzantine, Church, excavation.

Giriş

Mersin İli, Bozyazı İlçesi, Narince Mahallesi, Dikilitaş Mevkiinde, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 29.01.2014 tarih ve 3177 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen Pullu II Ören yerinde 15.02.2017 tarihinde Anamur Müze Müdürlüğü uzmanlarınca tespit edilen mozaikli kaçak kazı alanında Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne kurtarma kazısı yapılmasına izin verilmiştir. Söz konusu kazı alanının Dikilitaş Tabiat Parkı alanı içinde kalması sebebi ile ilgili kurumdan gerekli izinler alınmıştır. Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 29.01.2014 tarih ve 3177 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen bu alandaki kazı çalışmaları, Müze Müdürlüğü emrine verilen 10 İŞKUR elamanı ile 18.09.2017- 25.09.2017 ve 06.11.2017- 29.12.2017 tarihlerinde olmak üzere iki dönem halinde gerçekleştirilmiştir.² Bu makalede, alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarına ve ortaya çıkan mimari kalıntılara genel olarak değinilmeye çalışılmıştır. Alandaki kazılarda elde edilen küçük buluntular ve ortaya çıkan mozaik panolar ise ayrı birer detaylı çalışmayı gerektirdiği için burada sadece tespit bilgilerine yer verilmiştir.

Lokalizasyon

Kazı çalışmasına konu alan olan Pullu II Örenyeri, Mersin ili, Anamur ve Bozyazı ilçelerinin arasında, her iki ilçeye de yaklaşık 6 kilometre mesafede bulunmaktadır. Bu ilçeleri birbirine bağlayan devlet karayolunun güneyinde, yol ile Akdeniz arasında yer alır. Denize doğru eğimli ve ormanlık bir topografyaya sahip alan içerisinde modern yerleşme baskısı bulunmamaktadır (fig.1)

Antikçağın en ünlü coğrafyacısı Strabon'un yaptığı tanıma göre Cilicia Tracheia

² Kazı çalışmaları, Anamur Müze Müdürlüğü uzmanlarından Arkeolog Süleyman Ali SOL ve Arkeolog Mehmet ÇÖNDÜR sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Kendilerine teşekkürü borç biliriz.

(Dağlık Kilikya) sınırların içerisinde kalan Anamur ile Nagidos (Strabon, 2012: 253) arasında kalan bu bölge, Erken Bizans Döneminde ise Isauria Themasına dahildir (Haldon, 2007: 66). Çalışmaya konu alan, Geç Antikçağda Anemurium kentinin territoryumunda kalmış olmalıdır.

2017 Kazı Çalışmaları

Kazı çalışmalarına 1, 2, 3, 4, 5 olarak adlandırılmış, kullanım amacı başlangıçta tespit edilemeyen duvarların arasındaki toprak dolgunun kaldırılması ile başlanmıştır. Toprak dolgunun kaldırılması ile duvarlar arasında bulunan 5 adet kızılçam ağacının kökleri açığa çıkmıştır. Kazı çalışması yapılacak alan içerisinde bulunan ve tehlike arz eden bu ağaçlar, gerek ilgili Orman Bölge Müdürlüğü gerekse de ilgili Koruma Bölge Kurulundan alınan uygun görüşler sonrası kesilerek alan kazıya uygun hale getirilmiştir. Kazısı yapılacak yapının genel olarak doğu-batı uzantılı, dikdörtgen formlu olduğu başlangıçtan itibaren anlaşılmıştır.

Çalışma konusu alanda, yüzeyde yer yer gözlemlenen duvar izleri takip edilerek kazılara başlanmıştır. Mevcut duvarların bazı bölümleri zemin seviyesinde, bazı bölümlerinin ise 60-70 cm. yüksekliğinde olduğu görülmüştür. Farklı yüksekliklere sahip duvarların arasında kalan dolgu toprak titizlikle kaldırıldığında, mevcut kalıntıların, yaklaşık 27 m.x14 m. ölçülerinde bir kiliseye ait olduğu ve yapı zeminin mozaik panolarla kaplı olduğu görülmüştür (fig.2).

Yarım daire formundaki *Apsis*in orta kısmındaki duvarın bir bölümü alanın mesire alanı olarak düzenlenmesi (teraslama) sırasında tahrip edildiği, bu alandaki kazı çalışmalarında dolgu içinden kireç harçlı duvar parçalarından ve güncel atık malzemelerden (pet şişe ve poşet) anlaşılmaktadır. *Apsis* içerisinde yine kireç harçlı moloz taşlar ile yapılmış kuzey güney uzantılı 1.35 m. uzunluğunda, 0.75 m. genişliğinde *altar* kalıntısı ortaya çıkarılmıştır (fig.3).

*Apsis*in güneyinde, güney duvarına bitişik güneydoğu-kuzeybatı uzantılı moloz taşlardan çamur harç ile örülmüş bir duvar bulunmaktadır. Bu duvar doğu uç kısmından güneye köşe yapmakta olup büyük bir kısmı tahrip olmuştur.

Naos kısmında yapılan kazı ve temizlik çalışmaları, bu alanın üç bölüme ayrıldığını göstermiştir. Kuzeyde bulunan *nef*, kaçak kazı faaliyeti sonrası alanın arkeolojik sit alanı ilan edilmesinde önemli rol alan mozaikli zeminin açığa çıktığı kısımdır. Mozaik döşemesi toprak üst seviyesinden 0.85 m. derinlikte olup geometrik bezelemeli siyah beyaz tesseralar ile yapılmıştır. Bu mozaik tabanın, yukarıda sözü edilen ve gerekli izinler alındıktan sonra kesilen çam ağaçlarının kökleri tarafından büyük tahribata uğradığı görülmüştür. Ağaç kökleri çok kalın olmayan mozaik döşemesinin içine etki etmiş olup belli alanlarda çatlama ve ayrılmalara sebebiyet vermiştir. Mozaik döşeme üstünden bu köklerin temizlenmesi bir yere kadar mümkün olmuş ise de tamamının kaldırılması bir bütünlük arz eden mozaik döşemelerinin tamamının tahribine sebep olabileceğinden derin kökler mozaik zemin üzerinde bırakılmıştır (fig.4).

Yapının bulunduğu bölgedeki coğrafi koşullar ve zaman içerisinde oluşan bitki popülasyonunun bozulmaların ana kaynağı olduğu söylenebilir. Mozaik döşemenin tabakalarını oluşturan harçlar bağlayıcı özelliğini tamamen kaybettiğinden alanda yoğun

miktarda yerinden kopmuş ve özgün konumu belli olmayan tessera kütleleri tespit edilmiştir. Mozaik döşemede meydana gelen tahribatın sebebi olan bitkilere yönelik temizlik çalışması, kazı çalışmaları sırasında ilgili kurul kararı doğrultusunda gerçekleştirilmiş ve ince kök temizliği mozaiklere zarar vermeyecek ölçüde tamamlanmıştır. Yılları itibari ile kazı çalışmasının sonlandırılması nedeniyle mozaik zeminin bulunduğu *naos* kısmı jeotekstil malzeme olan nefes alabilir termal örtü ve 20 cm. kalınlığında yıkanmış kum ile kapatılmıştır (fig.5). Mozaik üzerindeki sağlamlaştırma çalışmalarının önümüzdeki dönem içerisinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Kilisenin hemen dışında *Apsis* ekseninde, doğu cephesine bitişik olarak yerleştirilmiş bir mezara rastlanmıştır. 1.70 m. uzunluğunda ve 0.50 m. genişliğinde olan mezar “2017 DK-Mezar-1” olarak adlandırılmıştır. Yönelim olarak kuzey-güney uzantılı olan mezar içinde tek bir bireye ait gömü olup kafatası ve eklem kemiklerinin bir kısmının olmadığı görülmüştür (fig.6). Gömü ana toprağa yapılmıştır. Mezar çevresinde yapılan temizlik çalışmalarında 1 adet bronz sikke bulunmuştur.

Yapının kuzey duvarına bitişik, moloz taşlar ve çamur harç ile yapılmış kuzey-güney uzantılı 5.93 m. uzunluğunda, 0.40 m. genişliğinde bir duvar açığa çıkartılmıştır. Duvarın, kilise yapısına sonradan eklenen bir mekana ait olması muhtemeldir. Bu alandaki mekânın sonradan yapıldığı duvar birleşme kısmındaki dilatasyondan anlaşılmaktadır. Yine bu duvara paralel uzanan, kuzey güney uzantılı, kilisenin kuzey cephe duvarı ile kesişen muhdes duvarın 12 metrelik kısmı açığa çıkartılmıştır. Kilisenin kuzey duvarına bitişik, birbirine paralel uzanan bu duvar kalıntılarının mahiyetinin anlaşılması ve planının çıkarılmasına yönelik kazı çalışması planlanmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

313 yılında İmparator Constantinus, Milano Fermanı ile imparatorluk sınırlarında Hıristiyanlığı serbest bir din olarak ilan edince (Koch, 2007: 7) kilise yapılarının inşası kolaylaşmış ve artmıştır. Kuşkusuz bu tarihten önce de az da olsa dini mimari örnekleri mevcuttur. Ancak Hıristiyanlık dini mimarisinin kendine has bir kimlikle hızlıca ortaya çıkışı bu tarihten hemen sonraya rastlar (MacDonald, 1977: 12). Tarihlendirilebilen ilk bazilika bizzat imparator Constantinus’un Roma Piskoposu için 313 yılında yaptırdığı ve bugün Lateran Bazilikası olarak bilinen Salvatore Kilisesi’dir (Koch, 2007: 41). Anadolu’da ise, zemin mozaikindeki yazıttan okunduğu kadarıyla 375-381 yılına tarihlenen (Taşlıalan, 1996: 231 vd.) Pisidia Antiocheiası’ndaki St. Paul Bazilikasının ilk evresi, bilinen en erken tarihli bazilika örneğidir.

Hıristiyanlığın İmparatorluk sınırlarında serbest bırakılmasına müteakip, eşzamanlı olarak Anadolu ve özelde Kilikya bölgesinde de çok sayıda taraftar bulduğu, bu cemaatin ibadet mekânı ihtiyaçları için hızlıca yapı faaliyetlerine girilmiş olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Erken Bizans Döneminde, Kilikya bölgesinde yeni dinin yaygınlaşmasına katkıda bulunan ve bu uğurda şehadete ulaşan martırların çokluğu (Mietke, 2009: 120-122) da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Silifke’de bulunan ve buranın bir Hıristiyanlık hac merkezine dönüşmesine sebep olan Azize Thecla kültünün Anemurium bölgesinde Hıristiyanlığın yaygınlaşması ve kökleşmesine katkıda bulunduğu, apokrif Barnabas İncili’ndeki anlatımlara göre Hıristiyanlığın Anamuriumda güçlü bir varlık gösterdiği araştırmacıların ortaya koyduğu güçlü savlar arasındadır (Russel, 1989: 1629).

Mersin ili, Bozyazı ilçesi idari sınırlarında kalmasına rağmen Anemurium antik kentinin territoryumunda kalan ve Pullu II Örenyeri olarak adlandırılan alanda gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkan kalıntılar, yapının niteliği konusunda bir çıkarımda bulunmaya yetecek kadar veri sunmaktadır. Doğu-batı yönelimli, temel olarak üç *nef* ile doğu yönünde dışa doğru yarım daire şeklindeki *apsis*le karakterini ortaya koyan bu dini yapı türü (Eyice, 1988: 46) “Bazilika” olarak bilinmektedir. Ortaya çıkan kalıntıların çizimi de Pullu II örenyerindeki bu yapının bazilikal planlı üç *nefli* bir kilise olduğunu göstermektedir (fig.7).

Yapı kalıntısının *nartheks* bölümü, bilinen örneklerle karşılaştırıldığında bu boyutta bir kilise için biraz sıradışıdır. Yapıya batı yönünden bakıldığında, bir *nartheks* bölümü görülür. *Nartheks*, genellikle enlemesine dikdörtgen ve bölüntüsüz bir tek mekan olarak beklenirken burada kendi içerisinde üç eşit mekana bölündüğü anlaşılmaktadır. An itibarıyla bu mekanlarda özgün bir zemine ulaşamamıştır. Bu bölüm ile *naos* arasında ise beklenildiği gibi enlemesine tek mekanlı olan bir *nartheks* bölümü daha tespit edilmiştir. Zemin döşemesinde düzgün ve belli bir formda olmadıkları görülen taş malzemesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kilisenin *nartheks* düzenlemesinde hem *endonartheks* hem de *exonartheks* olarak adlandırılan (Curcic, 1991: 1439) bölümlerinin olduğu anlaşılmaktadır. *Exonartheks* ve *endonartheks* bölümlerinin beraber bulunduğu ve bunlardan birinin üç mekanlı uygulamasına ilişkin örnek sayısı fazla değildir. Üç mekanlı *nartheks* uygulamasına dair bazı izler, Anemurium Nekropol Kilisesi’nin (Russel, 1989: 1630), Anavarza Kaya Kilisesi’nin (Gough, 1952: 114) ve Işıkkale Kilisesi’nin (Westphalen, 2015: 548) planlarından okunabilmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak ilginç bir şekilde, oldukça benzer bir uygulama, Kosova’da bir kilisede de kaşımıza çıkmaktadır. Yazarı tarafından yapılan değerlendirmelerde, 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen (Çetinkaya, 2017: 245) Harilaq manastır kilisesinin *exonartheks* ve *endonartheks*lere sahip olduğu, her bir *nartheks*in de üçlü mekan uygulamasına konu olduğu görülmektedir (fig.8).

Kilisenin *naos* kısmı, bazilikal plan şemasına sahip bir kiliseden beklendiği üzere üç *nefe* ayrılmış olmalıdır. Bunu destekleyen az sayıda duvar kalıntısı izi tespit edilebilmiştir. *Nef*lerin zeminleri de dönemin üslup özelliklerini yansıtan, geometrik ve bitkisel motiflerle bezeli mozaik panolar ile döşenmiştir. Kazılarda ortaya çıkan kalıntılar arasında *in situ* durumda olan herhangi bir sütun kaidesi olmadığından *nef* ayrımının nasıl sağlandığı, dikey taşıyıcı mimari elemanların neler olduğu konusunda net bir ifade kullanmak doğru olmayacaktır. Ancak kazıda elde edilen ve tamamı M.S. 5-6. yüzyıla tarihlendirilen benzer örneklerle karşılaştırıldığında, Attika A tipi (Öztaşkın-Sertel, 2017: 99. kat.no: 35) ve tek *toruslu* Attika C tipi (Keskin, 2010: 231 kat.13 vd.) oldukları söylenebilen sütun kaideleri, yapıda muhtemel *nef* ayrımlarında kullanılmış sütun dizisine ait olabilir. Pullu Kilisesinde *naos*, alışıldık uzun dikdörtgen formdan ziyade kare formundadır. Kilisede çift *nartheks* uygulamasına gidilmiş olması, *naosu* küçülterek kare forma yaklaştıran başlıca sebep olmalıdır.

Kilisenin *Apsis* bölümüne bakıldığında, mevcut izler, en azından tasarımda bir simetrisinin gözetildiğini ortaya koymaktadır. Tam ortada, 5.60 m. genişlik ve 3.30 m. derinliği ile yarım daireye yakın formda bir *apsis* ve *apsisin* iki yanına konumlandırılmış *postoforium* hücreleri bu bölgeyi, *naosu* enlemesine kesen bir dikdörtgen birim haline dönüştürmüştür. *Apsis* içerisinde konumlandırılmış olan *altar* ise yapının ana inşa malzemesi olan moloz taş ve kireç harç ile inşa edilmiştir. Erken Bizans döneminde, *altarın* konumu genellikle *templon* ile *apsisin* arasında bir yer olarak tanımlanırken (Taft, 1991: 71) Pullu Kilisesinde bunun aksine *altar* *apsisin* içerisine alınmıştır. Bu uygulama, yakın bölgede bulunan ve 5-6. Yüzyıla

tarihlendirilen Anemurium Merkez (Hazine) Kilisesinde de görülmektedir (Russel, 1989: 1627). Burada, Dağlık Kilikya veya Isauria bölgesinin Erken Bizans Dönemi Kiliselerinde farklı bazı uygulamalara gidildiği söylenebilir.

Apsisin iki yanında var oldukları anlaşılan *postoforium* mekanlarının yan duvarlarına ulaşılabilmiştir. Ancak, kuzeydeki *prothesis* ve güneydeki *diakonikon* mekanlarının yan duvarlarının, yapının doğu cephesini oluşturan bir duvar vasıtasıyla birbirine bağlandığına dair izlere de ulaşılmıştır. Şu halde, yapının özgün durumunda, doğu cephesinde *apsisin* dışarıya taşkın olmadığı, yapıda bir bütün olarak dikdörtgen formu sağlayan düz bir cephe olduğu söylenebilir. Mevcut kalıntıların yeterli seviyede yüksek olmamasından dolayı gerek *postoforium* mekanları gerekse de *apsiste* aydınlatma açıklıklarına ilişkin herhangi bir iz görülememektedir. Doğru cephesinin düz duvar olduğu kilise örnekleri Kilikya bölgesinde oldukça fazladır. Bunlar arasında Kanytelleis I ve III nolu Kiliseler (Eyice, 1976: Levha 1), Çukurkeşlik Bazilikası (Hill, 1996: fig: 26) Anemurium Merkez Kilisesi (Russel, 1989: fig.2) gösterilebilir.

Sonuç olarak; Mersin İli, Bozyazı İlçesi, Narince Mahallesi, Dikilitaş Mevkiinde, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 29.01.2014 tarih ve 3177 sayılı kararı ile I.Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilen Pullu II Örenyerinde Anamur Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkan kalıntıların; çift *nartheksli* ve üç *nefli* bazilikal plan şemalı bir kiliseye ait olduğu anlaşılmaktadır. Mevcut mimari durum ve az sayıdaki mimari plastik verinin benzer örneklerle karşılaştırılması sonucunda, yapının Erken Bizans Döneminde, 5-6. yüzyıllarda, olasılıkla da 6. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği ileri sürülebilir. Yukarıda da belirtildiği üzere; alanda yapılan kazılarda ortaya çıkan mozaik döşeme ve küçük buluntular ayrı birer çalışmaya konu olacak nitelikte olduklarından bu çalışmaya dahil edilmemişlerdir. Alanda kazı çalışmalarına önümüzdeki dönemde, imkanlar dahilinde devam edilmesi planlanmaktadır. Kazının diğer bulgularının ve yapılacak kazılarda elde edilecek olası bulguların da değerlendirilmesiyle, Pullu Kilisesi'nin niteliği daha iyi anlaşılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Curcic, S.1991 “Nartheks” *Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 Vols,(ed: A.Kazdhan), New York.
- Çetinkaya, H. 2017 “Early Christianity In The Balkans And An Unknown Monastery From Harilaq/Kosovo” *Studia Academica Şumenensia* 4, 237-246.
- Eyice, S.1976/77 “Silifke Çevresinde İncelemeler: Kanlidivan (=Kanytelleis - Kanytelideis) Basilikalari, Bir Ön Çalışma” *Anadolu Araştırmaları* (4-5), 411-441.
- Eyice, S.1988 “Bizans Mimarisi” *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. İstanbul, 45-51.
- Gough, M. 1952 “Anazarbus” *Anatolian Studies*, 2, 85-150.
- Haldon, J. 2007, *Bizans Tarihi Atlası* (çev:A. Özdamar) Kitap Yayınevi.

- Hill, S. 1996, *The Early Byzantine Churches of Cilicia and Isauria*, Variorum, Aldershot, UK.
- Keskin, E. 2010 “Çorum İlinde Bulunan 5.-6. Yüzyıllara Ait Attika Tipi Sütun Kaideleri” *Bizans ve Çevre Kùltürler, Prof. Dr. S. Yıldız Ötüken’e Armağan*, 228-234.
- Koch, G. 2007 *Erken Hristiyan Sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- MacDonald, W. 1977, *Early Christian and Byzantine Architecture*, New York.
- Mietke, G. 2009 “Monumentalisierung Christlicher Heiliger in Kilikien in Frühbyzantinischer Zeit (Exaltation of Saints in Early Byzantine Cilicia)”, *Olba XVII*, 119-142.
- Öztaşkın, G.K- Sertel, S. 2017 “Olympos Bizans Dönemi Sütun Başlıkları ve Kaideleri” *Olympos I:2000-2014 Araştırma Sonuçları*, (Ed: B.Yelda Olcay Uçkan) s.79-116
- Russell, J. 1989 “Christianity at Anemurium (Cilicia)” *Publications de l’École Française de Rome*, 123(1), 1621-1637.
- Strabon, 2012 *Antik Anadolu Coğrafyası, Kitap XII,XIII, XIV*, (çev: Pekman, A.), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Taft, R F. 1991 “Altar”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, 3 Vols, (ed: A.Kazhdan), New York.
- Taşlıalan, M. 1996 “Pisidia Antiocheiası 1995 Yılı Çalışmaları,” *Müze Kurtarma Kazıları Semineri* 7, 221– 251
- Westphalen, S. 2015 “Die Kirche Von Işıkkale”, *Olba* 23, 535-552.

RESİMLER VE ÇİZİMLER

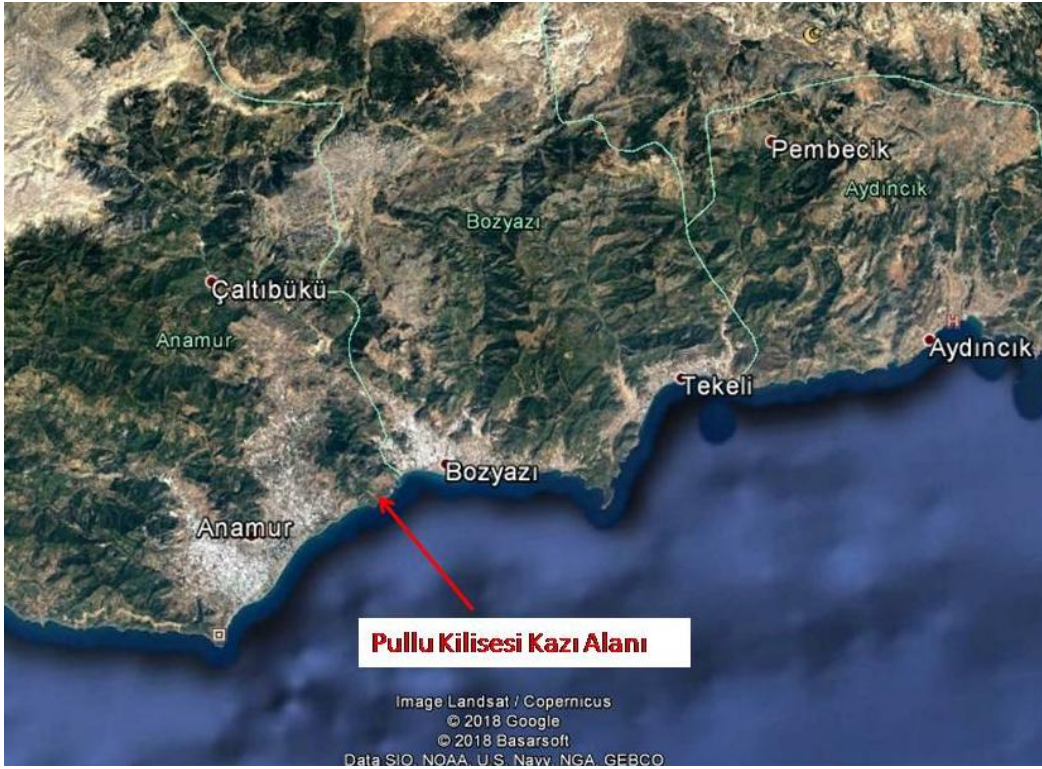

Fig.1: Kazı alanının konumu

Fig.2: Kazı alanının genel görünümü

Fig.3: Apsis ve altar kalıntısı

Fig.4: Mozaik döşeme üzerinde tahribat yaratan ağaç kökleri.

Fig.5: Naos kısmının jeotekstil malzeme ile örtülmesi.

Fig.6: DK-1 olarak kodlanan, *apsisin* hemen önündeki mezar ve kemikler.

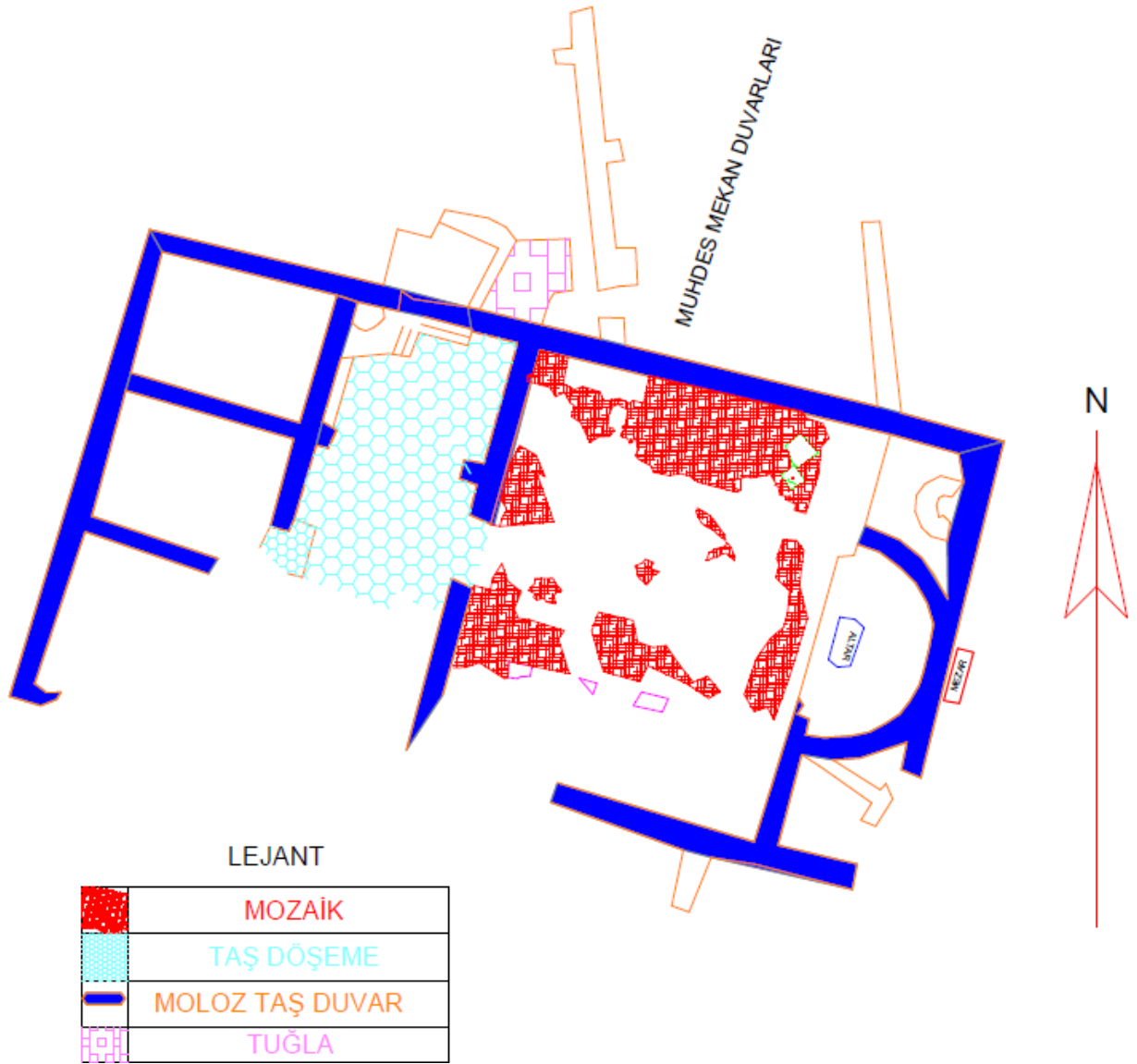
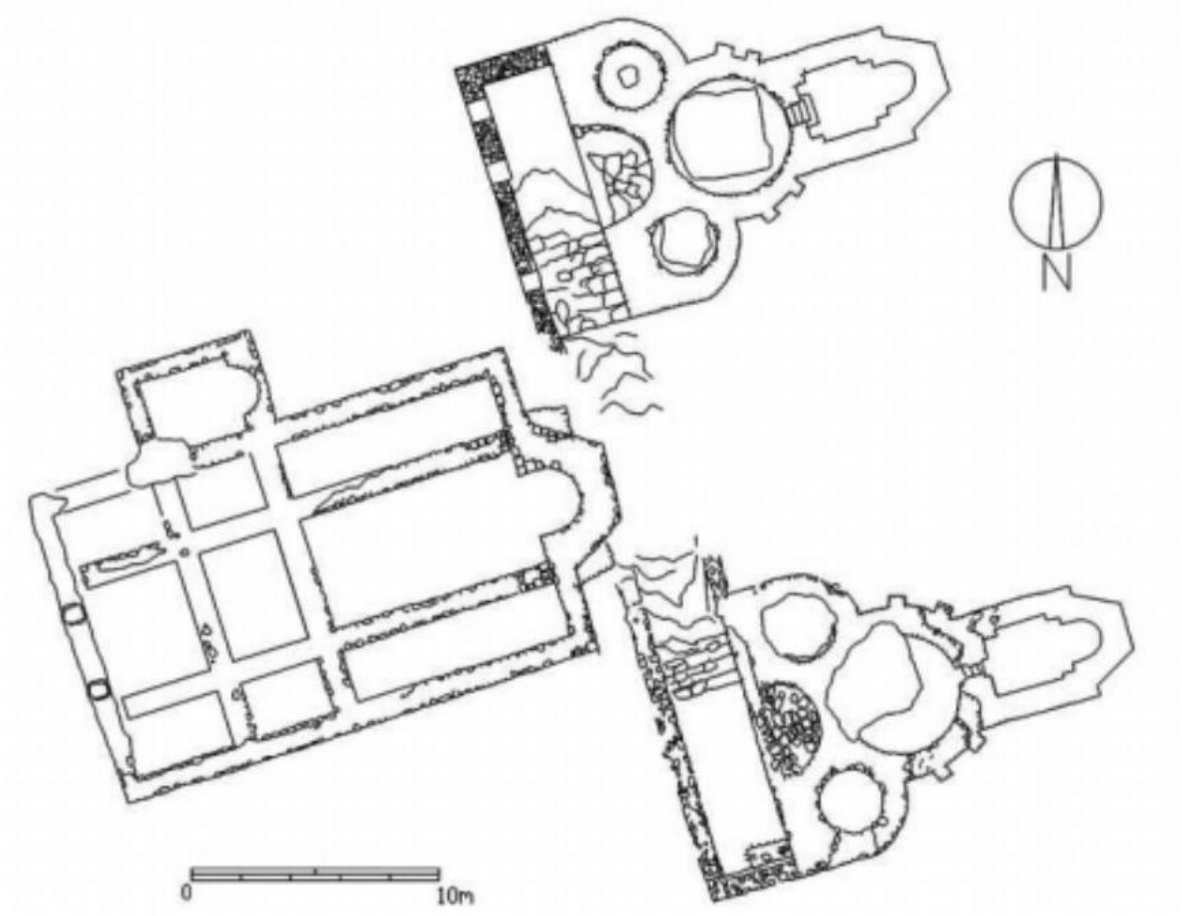

Fig.7: Kazıyla ortaya çıkarılan Pullu Kilisesi kalıntıları.

Fig. 8: Harilaq/Kosova Kilisesi'nin planı (Çetinkaya, 2017: 242).